

CALENDARI DE

FESTES

DE

ESTIU

LA
COMUNITAT

VALENCIANA

BANCAIXA

L'impressor xativí Blai Bellver va escriure al segle XIX uns versets festius que remarcaven l'antiguitat de la fira de Xàtiva:

Deixant de banda l'exageració anacrònica, és possible que Xàtiva tingués en l'antiguitat un mercat de periodicitat anual, almenys a l'època islàmica. Un assentament del *Llibre del Repartiment* (segle XIII) conté aquesta donació que sembla que hi fa referència indirectament: "A Romeu de Terol, unes cases a Xàtiva amb un estable o quadra, situades en la plaça on es venia el ramat en temps dels sarraïns". Sabem que a l'Edat Mitjana en els mercats setmanals venien carn, aviram i conills vius..., però no s'hi solia vendre ramat ni bestiar. Les fires de ramat i bestiar tenien un cicle més dispers en el temps i en l'espai. Solien fer-se anualment i en distintes poblacions, però no mai en les mateixes dates si pertanyien al mateix país o a una idèntica zona d'influència comercial. El document del Repartiment fa referència a la plaça on es feia la fira del ramat en època musulmana, la qual podria ser la mateixa que en època cristiana: la plaça de Sant Pere.

El cert i segur però és que el primer document que coneixem sobre la fira de Xàtiva és el privilegi del rei Jaume I de fer fira i mercat, datat a Lleida el 17 d'agost del 1250 i confirmat per Jaume II a València l'1 de març del 1317:

"Us atorguem també que tingueu mercats o fires anualment per tota la vila en la festa de sant Martí i durant 10 dies tots seguits després de la susdita festa, i tothom que vinga a les susdites fires se'n torne bo i sà. Per tant que no siguem empenyorats o impedits per les culpes o delictes d'altre ni per cap deute, que deguen per sí o per d'altres, mentre duren les susdites fires i fins que no tornen a llurs cases, i no estiguen obligats a pagar arreu del reialme de València cap peatge ni lleuda de les coses que duguen a les susdites fires o se n'emporten des de la primera vegada que les susdites fires se celebraran fins a tres anys tots complets".

"LA MÉS GRAN FIRA DEL MÓN,
LA MÉS ANTIGA QUIÇÀ,
PUIX DIUEN QUE FARAÓ
UN HACA EN ELLA COMPRÀ".

¹ El primer document que es coneix sobre la fira de Xàtiva és un privilegi de Jaume I, firmat a Lleida el 1250 i que la ubicava a la festa de sant Martí (11 de novembre). Fira de ramat. Xàtiva.

² Al segle XIX, després d'enderrocar les muralles, la fira es va ampliar cap a l'ermita de sant Antoni, apartant-hi, un tros de la ciutat, els bous i les vaques per la seua perillositat.

Aquest privilegi de fira seria renovat al llarg dels segles per diversos monarques: Pere IV el 1377 i 1379, Ferran II el Catòlic el 1479, Carles I el 1533 a les Corts de Montsó, Felip IV el 1644 i Carles III el 1784. Durant el regnat de Carles IV (1788-1808) es va tramitar la confirmació per part del monarca, però l'abdicació i l'establiment al tron del rei napoleònic Josep I ho va impedir.

Com llegíem al privilegi jaumí, s'establia la fira medieval el dia de sant Martí (11 de novembre) i els deu dies següents. El document palesa una preocupació per la seguretat dels visitants i estableix un període de lliure circulació per a persones i mercaderies de fins a tres anys. El mateix document concedeix també un dia de mercat que es farà el dimarts, data que es conserva en l'actualitat. A Xàtiva es fan encara dos mercats setmanals, un el dimarts, pel pri-

vilegi del rei Jaume I i que seria el mercat dels cristians; i un altre el divendres, dia festiu dels musulmans. El mercat del dimarts es parava en la plaça de Sant Pere i el del divendres al barri de les Barreres, al voltant de l'església de Sant Miquel (mercedaris), entre el raval de la moreria i la ciutat. Tanmateix, aquestes localitzacions van canviar al segle XVIII en favor de l'actual plaça del Mercat, antic Mercat de les Cols o de la verdura, on es pot acudir dimarts i divendres, tot i estenent-se pel carrer de les Botigues i darrerament pel carrer de Sant Francesc.

Per un altre privilegi del 1304 sabem que en aquella època es va iniciar la construcció dels pòrxins de la fira en la plaça de Sant Pere, després coneguda amb el nom de “plaça dels pòrxins de la fira”. El document autoritzava a ampliar la fira pel carrer Major de la parròquia, és a dir, per l'actual carrer de Sant Pere.

El dia de sant Martí de Tours era una festa agrícola molt important perquè celebraven l'arribada de l'hivern i solia fer-se la porquejada. De fet, el sant era considerat

¹ El caràcter comercial de la fira es fa patent en el privilegi de fundació, el qual també concedeix un dia de mercat, els dimarts; dia en què es conserva en l'actualitat.

²⁻³ A partir de la documentació conservada, és raonable de pensar que el trasllat de la fira a l'estiu degué produir-se al començament de l'Edat Moderna.

patró protector de les cavalleries i sovint és representat com un cavaller, partint amb l'espasa la capa que ofereix a un pobre que en realitat era Crist d'incògnit. D'aquí que pensem que no és simple coincidència el fet d'iniciar la fira medieval de Xàtiva el dia de sant Martí, sinó que l'advocació estava directament lligada al bestiar, perquè la fira tenia aleshores –i fins a mitjans del segle xx– un caràcter plenament ramader.

Encara no se sap en quin moment històric la fira va deixar de celebrar-se en sant Martí per passar a fer-se a l'agost. Un privilegi del 1306 recull la possibilitat que es pugui fer en un altre moment de l'any, si els semblarà més útil. Malgrat aquesta possible modificació de data, pels Manuals de Consells del municipi, encara al 1380 s'hi feia al novembre. És possible doncs que la fira no fos traslladada a l'estiu fins l'Edat Moderna. El canvi de data podria tenir dues motivacions convergents: traslladar la fira a l'estiu i fer-la coincidir amb les festes patronals. De fet, la majoria de festes s'han concentrat a l'estiu, perquè era el moment ideal per fer festa gran en el món agrícola, en concloure les collites i disposar de temps i diners. A més, el dia és més llarg i l'oratge acompanya a fer vida de carrer.

Ja hem vist en parlar de les festes patronals de Xàtiva que Jaume I va consagrar la mesquita major en església davall l'advocació de Santa Maria de l'Assumpció, que és el 15 d'agost. El dia de la Mare de Déu d'Agost era doncs la festa patronal mariana de Xàtiva fins al segle xvii, ja que uns pocs decennis després del miracle del 1600 passà a

celebrar-se el 5 d'agost, dia de la Mare de Déu de la Seu. Per tant, és probable que la fira de sant Martí es traslladés a la segona quinzena d'agost entre les acaballes de l'Edat Mitjana i els primers decennis del segle xvii, com a hipòtesi raonable fins que no disposem de més documentació.

Un tercer possible motiu que faria desitjable el canvi de data de la fira de novembre seria la proximitat en el calendari amb la fira de Tots Sants de Cocentaina (1 de novembre), la qual cosa perjudicaria els interessos econòmics dels firaires, ja que les dues poblacions són properes.

Al llarg dels segles la fira de Xàtiva ha patit molts daltabaixos per causa de les crisis econòmiques, polítiques i socials. Al cap i a la fi, la fira, per damunt de tot, era un mercat comercial que estava sotmès als problemes de cada moment històric. Per exemple, l'any 1855 no es va celebrar per causa d'una epidèmia de còlera. Tampoc no s'ha fet

2-3

durant conflictes bèl·lics, com és el cas de la darrera Guerra d'Espanya, a l'agost de 1936, 1937 i 1938.

Fins i tot trobarem també diferències en la durada. Si bé la fira de sant Martí s'allargava durant deu dies, de fet, la fira d'agost al segle XIX només en durava tres, com per exemple l'any 1848: el 15, 16 i 17 d'agost. I és que ara mateix, la fira de bestiar només s'hi fa aquests tres dies. El 18, 19 i 20 només es manté la resta de la fira, de caràcter lúdic, festiu i comercial, però ja sense animals. Durant el segle XX la fira s'hi celebrava durant cinc dies, del 15 al 20 d'agost, però en algunes ocasions, segons queia el calendari i per tal d'aprofitar el cap de setmana si el dia 20 era divendres, s'allargava del 15 al 22 i durava una setmana completa, de dilluns a diumenge.

El lloc de celebració ha persistit més al llarg del segle i els canvis han estat relativament recents. El nucli inicial se situava a la plaça i el carrer de Sant Pere. Però arribà un moment que va necessitar eixir a l'exterior pel portal de Cocentaina i eixamplar-se vora la muralla fins el portal del Puig, obert al segle XIV en el que avui és el jardí del Bes. Respecte a l'època en què la fira s'escampà per l'Albereda podem resumir una mica la història d'aquest passeig per intentar obtenir alguna conclusió.

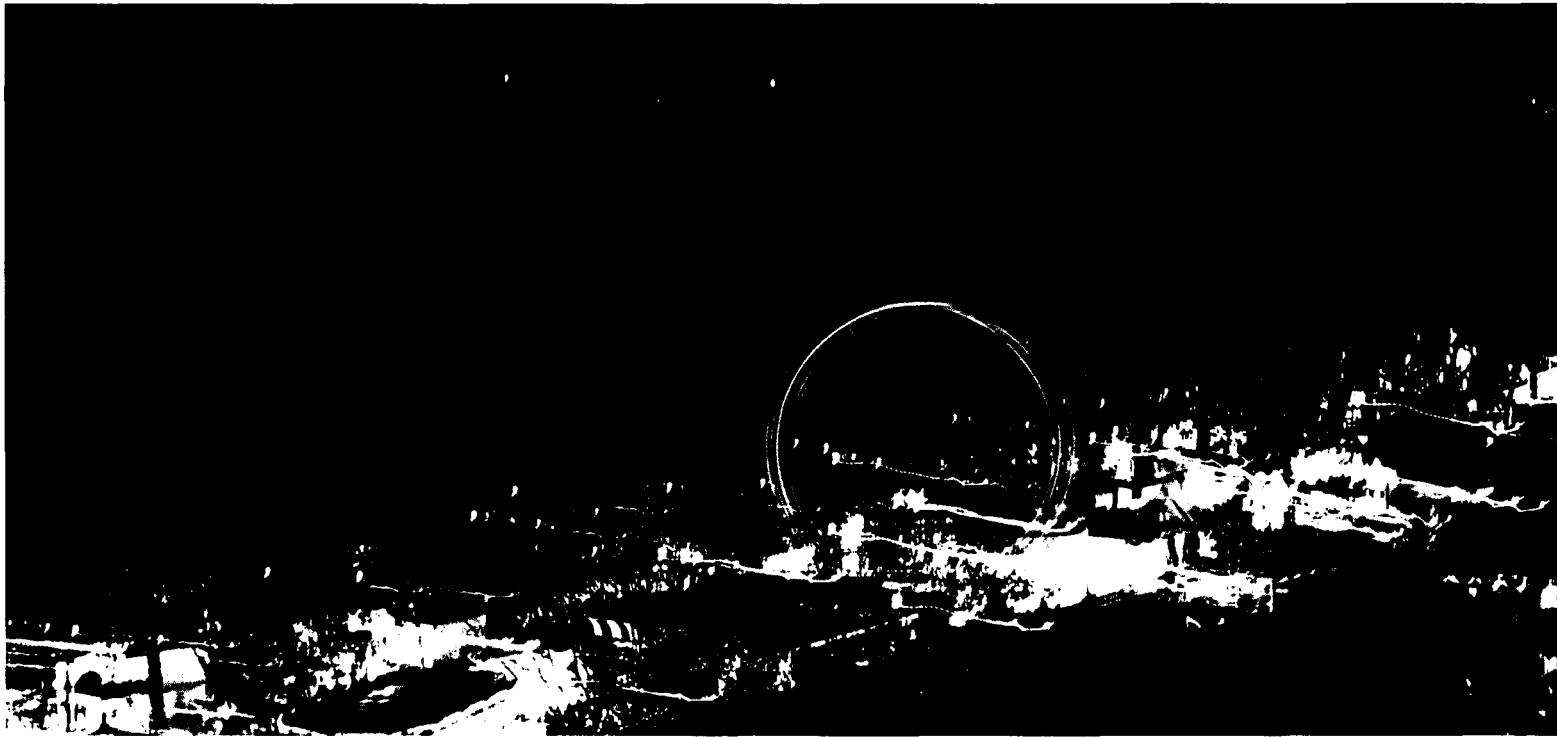

¹ Gravats del segle XVIII, que representen sant Martí, amb el patronatge del qual es va iniciar la Fira de Xativa.

² La fira de ramats, des de mitjan segle XIX, només té lloc els dies 15, 16 i 17 d'agost.

Les muralles de la ciutat seguien amb bastant precisió una línia imaginària que aniria des de Ca Xulla, pel Jardí del Bes, l'avinguda de Selgas, l'Albereda Jaume I i la Plaça de la Bassa fins l'ambulatori de l'Espanyolet. La successió de portals de muralla que ens ocuparia seria: de Cocentaina, del Puig, Fosc o de València, de Santa Anna, del Lleó, de Sant Francesc, dels Banys i de Santa Tecla. Les muralles baixes de la ciutat estaven prote-

3

gides per un fossat, de manera que les portes se salvaven mitjançant ponts. A la vora del vall hi havia un camí de ronda que recorria el cinturó defensiu i que els xativins feien servir per passejar en temps de pau. És possible que ja al segle XVIII la fira arribés pel camí de ronda més enllà del portal del Puig, potser fins el portal Fosc, perquè en aquella època ja existia una glorieta barroca extramurs, en el mateix indret que l'actual. De totes maneres, possiblement seria en la segona meitat del segle XIX, en enderrocar les muralles, quan la fira aniria apropiant-se del magnífic espai lineal que conformava el nou passeig. Així i tot, la plaça de Sant Pere encara allotjava, al voltant del 1950, les egües de cria amb els poltres (necessitaven tranquil·litat), mentre que la resta d'animals s'escampava per les immediacions de la font dels Vint-i-cinc dolls i el camí de Sant Antoni. No de bades aleshores hom parlava d'una fira que anava des de la plaça de la Bassa a l'ermita de Sant Antoni. Aquest edifici estava dedicat a sant Antoni de Pàdua i sant Antoni Abat. El segon era patró dels animals i cal recordar que el barri de Sant Pere sempre tingué una forta empremta ramadera. Encara avui, a les portes de la parròquia, el rector fa la benedicció dels animals el 17 de gener. Precisament eren les vaques i sobre tot els bous, els animals que apartaven una mica de la ciutat, en les immediacions del camí de Sant Antoni, per considerar-los més perillosos.

Cal dir que com en moltes festes valencianes, els bous formen part consubstancial de la fira des d'antic. A les places de la Seu, de Sant Jaume, de la Bassa i del Mercat s'hi feien bous a benefici de l'Hospital de la Ciutat o de les obres de la Seu nova. En aquestes places s'hi construïa una bastida de fusta en forma de grades, semblant a com encara es fa a Algemesí. Més tard, al segle XIX es construí una plaça permanent de fusta en la

4

³ Del dia 18 al 20, es manté la fira en la seua faceta lúdica, festiva i comercial.

⁴ El caràcter ramader de la fira no ha de separar-se de la seua dedicació a sant Martí, considerat el protector de les cavalleries.

Baixada del Carme, però serà el 15 d'agost de 1919 quan s'inaugurarà la plaça actual, obra inacabada de l'arquitecte Demetri Ribes, autor de l'estació del Nord de València. Sobre la plaça de bous de Xàtiva contem una anècdota curiosa. Parlaven un dia Joselito i Juan Belmonte sobre quina era la plaça més gran del món. Belmonte afirmava que era la Monumental de Mèxic, però Joselito li va replicar que no, que la plaça més gran del món era la de Xàtiva, perquè els dos hi havien toreat junts el 1920 i no havien aconseguit omplir-la. Malgrat que la plaça té una capacitat d'uns vuit mil espectadors, té fama de ser difícil d'omplir.

A més de les corregudes de bous en plaça que es celebren a Xàtiva des dels segles XV o XVI, durant la fira i als segles XVIII i XIX es celebraven curses de bous a la costa del castell. Aquest ritual taurí consistia en una mena d'arca entre dos faccions i el bou enmig, de manera que uns intentaven que l'atemorit animal sortís de l'albacar o Bellveret en direcció a la ciutat i els altres feien perquè s'hi mantingués.

LA FIRA EN LA ACTUALITAT

La fira és un assaig constant, una provatura de canvi i de permanència en ple estiu, amb dimensions inabastables. Quan arriba juliol, "l'home de les figues de pala" agafa la cadira de boga i es planta davant la font del Lleó. Tal vegada el venedor de fruits punxeguts no és conscient, però constitueix cada any l'herald informal de la festa i precisament allí, en la font del Lleó, un dels centres neuràlgics de la ciutat i sense cap dubte, el punt més transitat de la fira, no gaire lluny de la Casa de la Ciutat. I amb la parada de les figues de pala, arriben els cotxets, les joguines, els ventalls, les cassoles, els garrots... tot embolcallat per la calor humida i apegalosa. Diuen que la calor la porta l'estiu i se l'enduen els firers en acabant.

I sobre d'aquesta fira de parades i atraccions que dura pràcticament tres setmanes, se superposa la fira institucional, del 15 al 20, amb els actes oficials... La gent arriba a la ciutat des de les comarques veïnes i sovint de més lluny, en qualsevol mitjà de transport. La ciutat s'eixampla i ens sorprèn el seu poder de convocatòria: la recuperació momentània de multituds i grandeses passades. Arriba la vespra. El dia 14 s'inaugura oficialment al real. Unes vegades hi ha reina de la fira i altres festera (com de 1979 a 1995),

unes vegades dames de companyia i altres festeres, tot depèn de la brúixola política de l'Ajuntament, però la fira continua per damunt de protocols municipals. Després d'encetar la festa, de la mateixa manera que podríem haver encetat un meló d'Alger, cal anar a les albades de la plaça de Sant Pere, on sentirem improvisar els cantadors en el mateix indret on es va iniciar la fira fa més de 750 anys.

El programa es extensíssim i molt sovint diversos actes tenen lloc en idèntica hora, de manera que cal delimitar quines són les preferències particulars. El millor en arribar a Xàtiva primer que res és esmorzar. El cànon mana: sardines de bóta, pimentons i ous caiguts. Després adreçar-se a la Casa de la Ciutat i demanar un programa de mà en l'oficina d'informació. Si el visitant té inquietuds per la lletra impresa i per la història local, pot adquirir el llibre de la fira, el qual també conté el programa oficial d'actes. A tall d'exemple, la fira de Xàtiva pot oferir el certamen de bandes de música, bàsquet, el circuit de tennis, l'open de frontennis, futbol, castells de focs artificials i mascletades, tir i arrossegament, escacs, les exposicions de fotografia i pintura, corregudes de bous, teatre infantil i d'adults, pop, rock i diversos espectacles musicals, el trofeu de motociclisme en circuit urbà, baló a mà, toreig a cavall, la festa dels jubilats i pensionistes i molts actes més. Cal fer també una visita a la fira del bestiar, la qual, malgrat estar una mica allunyada de l'aldarull i ser ja només testimonial, concentra sense cap dubte les imatges, sensacions i olors més ancestrals de la festa.

En acabar la fira, en pocs dies, tot desapareixerà i de seguit entrarem en setembre. Tanmateix, l'home de les figues de pala continuarà encara al davant de la font del Lleó, perquè diu la tradició que és el primer firer que arriba i el darrer que se'n va.

¹ La fira d'animals, actualment, es manté de forma testimonial, però segueix concentrant les imatges, sensacions i olors més ancestrals de la festa.

² Targeta postal de la Union Postalle Universelle amb una imatge de la fira de ramat. Xàtiva. Biblioteca municipal.